

STUDIA NEOHELLENICA

Wanda AMARANTIDOU

(Łódź)

DWIE DWUSETNE ROCZNICE W LITERATURZE NOWOGRECKIEJ*

Rok 1998 przez Parlament Grecji ogłoszony został rokiem pamięci Righasa Welestinlisa Thetalosa Fereosa¹ i Dionisiosa Solomosa².

* Pomysł tego artykułu powstał podczas pobytu na trzymiesięcznym stypendium Fundacji im. A. S. Onassisa w Atenach w 1999 r. Autorka pragnie w ten sposób wyrazić swoją wdzięczność Władzom Fundacji za przyznane stypendium.

¹ Z nowszej literatury na temat życia i działalności Righasa Welestinlisa zob.: Α. Βρανούσης, *Ρήγας βελεστινλής-Φεραίος*, Αθήνα 1992; Α. Δασκαλάκης, *Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1976; idem, *Τα εθνεγερτικά τραγούδια του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1977; idem, *Ο Ρήγας Βελεστινλής ως διδάσκαλος του γένους*, Αθήνα 1977; idem, *Rhigas Veletinlis. La Revolution française et les preludes de l'indépendance hellénique*, Paris 1937; idem, *Les oeuvres de Rhigas Veletinlis*, Paris 1937; Δ. Καραμπερόπουλος, *Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα-Βελεστίνο 1997; Τ. Μάρρες, *Ρήγας Βελεστινλής. Αγωνιστής και Εθνεγέρτης*, Αθήνα 1990; Μ. Μαντουβίλου, *Ο Ρήγας στα βήματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, Αθήνα 1996; *Visions balkaniques dans la préparation de la révolution grecque (1789-1821)*, Thèse présentée à l'Université de Genève pour l'obtention du grade de docteur ès sciences politiques par Notis Botzaris, Genève 1962, chap. I: *Rhigas Veletinlis et ses contemporains*, s. 17-14, chap. II: *La Constitution et les projets de Righas*, s. 25-33; Γ. Εξάρχος, *Ρήγας Βελεστινλής. Ανέκδοτα εγγράφα. Νέα στοιχεία*, Αθήνα 1998; Γ. Σπανδωνής, *Ρήγας Βελεστινλής: ο επαναστάτης με τα τραγούδια*, Αθήνα 1995; *Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου Ρήγας Βελεστινλής 200 χρόνια μετά (Βρυξέλλες, 15 και 16 Μαΐου 1998)*, επιμέλεια Π. Γιαννόπουλος, Βρυξέλλες 1999. Βελγική Εταιρεία Νεοελληνικών Εποδών, 1999; Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής. Θεωρία και πράξη*, Αθήνα 1998, (Βουλή των Ελλήνων) *Ρήγα Βελεστινλή Απάνθισμα, κειμένων, Επίλογη κειμένων* Π. Μ. Κιτρομηλίδη, Αθήνα 1998 (Βουλή των Ελλήνων). Z literatury w języku polskim zob.: N. Chadzinikolaou, *Literatura nowogrecka 1453-1983*, Warszawa-Poznań 1985, s. 21-24; J. Strasburger, *Słownik pisarzy nowogreckich*, Warszawa 1995, s. 115-116.

² Z nowszej literatury na temat życia i twórczości Dionisiosa Solomosa, zob.: Γ. Βελουδής, *Διονύσιος Σολωμός ρομαντική ποίηση και ποιητική. Οι γερμανικές πηγές*, Αθήνα 1989, s. 448-457;

Istotnie, wtedy przypadała rocznica męczeńskiej śmierci Righasa i urodzenia Solomosa. Jako Przewodnicząca Sekcji Nowogreckiej Łódzkiego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Filologicznego pragnę w tym artykule przedstawić pokrótce sylwetki tych dwóch wybitnych postaci w literaturze nowogreckiej.

Righas Welestinlís Thetalós Fereos, żyjący w latach 1757–1798, był największym myślicielem oświecenia greckiego, który swoją działalnością społeczną ożywiał narodową świadomość Greków.

Urodził się w zamożnej rodzinie kupieckiej we wsi Welestino (starożytna nazwa Feraí) w Tesalii, w której mieszkało również dużo Turków. Życie codzienne chrześcijańskich Greków było bardzo trudne. Młodego Righasa posłano do najlepszej szkoły w tej okolicy, znajdującej się w miejscowości Zagora, koło Pilio. Miał bardzo dobrych nauczycieli, otrzymał więc najlepsze wykształcenie, jakie mógł zdobyć w Tesalii. Jako dwudziestoletni młodzieniec opuścił rodzinną miejscowość i wyemigrował do Konstantynopola, gdzie zajmował się handlem. Lata 1777–1798 spędził na emigracji w Konstantynopolu, Bukareszcie i w Wiedniu. Nauczył się dobrze języka włoskiego i francuskiego. Przebywając w Mołdawii i na Wołoszczyźnie, wstąpił na służbę tamtejszych książąt narodowości greckiej. Był sekretarzem znanych rodów fanariotów, wśród nich Ipsilandisów, którego najwybitniejszymi przedstawicielami byli Dimitrios i Aleksandros, generał i adiunkt rosyjskiego cara Aleksandra. Właśnie Aleksandros Ipsilandis na prośbę greckiej tajnej organizacji Φιλική Εταιρεία³ (Towarzystwo Przyjaciół), powstałej w 1814 r. w Odessie nad Morzem Czarnym, objął dowództwo nad wojskami greckimi, a w konsekwencji doprowadził do wybuchu powstania panhelleńskiego 25 marca 1821 r.⁴ Takiej radosnej chwili, jak również proklamowania

Σ. Π. Βογιατσάκης, Ν. Β. Τωμαδάκης, *Η βιβλιογραφία Διονυσίου Σολωμού (1825–1933)*, Χανιά 1934; Δ. Χρ. Καπαδόχου, *Ο Σολωμός δεσμός του Νομικού καθεστώτος της εποχής του. Η πρώτη ολοκληρωμένη βιογραφία του ποιητή*, Αθήνα 1992; *Επιστημονικό Συμπόσιο Διονυσίου Σολωμός: „Κανών” νεοελληνικού πνευματικού βίου; Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 200 χρόνων από τη γέννηση του ποιητή* (30 Οκτωβρίου – Νοεμβρίου 1997); *Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας* (b. m. wyd.); Ε. Γ. Καψωμένος, *Ο Σολωμός και η ελληνική πολιτισμική παράδοση. Ερμηνευτική Μελέτη*, Αθήνα 1998, s. 149–157 (Βουλή των Ελλήνων); Ε. Γ. Καψωμένος, *Διονύσιος Σολωμός. Ανθολογία θεμάτων της σολωμικής ποίησης*, εισαγωγή–σχόλια Ε. Γ. Κ. Ανθολόγηση: Ε. Γ. Κ.-Κ. Χαλιάσου, Αθ. Ζήσης, Αθήνα 1998 (Βουλή των Ελλήνων). Z literatury w języku polskim por.: N. Chadzinikolaou, *op. cit.*, s. 37–43. O. Jurewicz, J. Kurtis, *Dionysios Solomos (1798–1857)*, „Meander” XIII/7–8 (1958), s. 265–276.

³ Na ten temat zob. m.in.: *Visions balkaniques...*, chap. VII–IX, s. 83–113; Ö. Füves, *The Philike Hetairia of Rhigas and the Greeks of Pest*, „Balkan Studies” (1971), s. 117–122. N. Chadzinikolaou, *op. cit.*, s. 32–33; S. G. Sakellariou, *Philiki Hetairia*, Odessa 1909.

⁴ Na temat powstania ogólnogreckiego 1821, zob. Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία της Έλληνικής Επανάστασης*, Λονδίνο 1853–1857. *Η Επανάσταση του Εικοσιένα, Επιστημονικό Συμπόσιο 21–23 Μάρτη 1981*, Αθήνα 1988, *Visions balkaniques...*, chap. XV: *Les débuts de la révolution grecque*, s. 167–176.

niepodległości Grecji w 1830 r., nie doczekał jednak Righas Welestinlís, który stał się przykładem twórczej myśli postępowej i kultu narodowej tradycji.

W 1790 r. Righas przybył na sześć miesięcy do Wiednia, gdzie nawiązał wiele znajomości z przedstawicielami wyższych sfer politycznych, a także opublikował dwa swoje utwory. Pierwszym było tłumaczenie z języka francuskiego na język grecki sześciu opowieści Restifa de la Bretonne, wzbogaconych tekstem pieśni fanariockich z tej epoki. Utwór ten w pierwszym wydaniu nosił tytuł: *Εχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν*⁵ (*Szkoła delikatnych kochanków*) i jest pierwszym w literaturze nowogreckiej zbiorem opowiadań nowelistycznych na tematy miłosne. Dwa lata później utwór ten został wydany anonimowo pod innym tytułem: *Ἐρωτος ἀποτελέσματα*⁶ (*Skutki miłości*), który zawierał trzy nowele i 135 pieśni fanariockich. W tym samym roku Righas opublikował drugi utwór pt. *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*⁷ (*Kwestie przyrodnicze*), który stanowił rodzaj podręcznika z astronomii i fizyki, opartego na badaniach francuskich i niemieckich, dla upowszechnienia naukowych poglądów, zgodnych z ideami encyklopedystów francuskich. We fragmencie *Ο Ζiemi (Περὶ Γῆς)*⁸, w którym zajmuje się m.in. kwestią obrotu Słońca wokół Ziemi, znajdujemy pewne *polonicum* związane z osobą Mikołaja Kopernika. Righas Welestinlís porównał ze sobą dwie teorie: geocentryczną, którą pierwszy głosił Grek Klaudiusz Ptolemeusz i heliocentryczną. Według Righasa, „mądry Włoch Galileusz zatrzymał Słońce, a poruszył Ziemię. Później tę heliocentryczną teorię powtórzył za nim Nikolaos Kopernikos z Prus: Ὅστερον ἂν αὐτὸν ἐσηκῶθη Νικόλαος ὁ Κοπερνίκος Προυσσῖανος”⁹. W przytoczonych informacjach Righasa dostrzegamy pewne nieścisłości związane przede wszystkim z chronologią działalności twórczej Galileusza i Kopernika. To właśnie Polak, Mikołaj Kopernik, pierwszy sformułował heliocentryczną teorię, która spowodowała przewrót w poglądach na budowę świata, w naukowym dziele pt. *De revolutionibus orbium caelestium*, wydanym w 1543 r. Galileusz (Galileo Galilei), profesor na uniwersytecie w Pizie i w Padwie, uznawał i rozwijał teorię Kopernika, bo urodził się prawie 20 lat po śmierci polskiego uczonego. Błąd w powyższym rozumowaniu Righasa jest więc ewidentny: żyjący później Galileusz, poznawszy wcześniej poglądy Polaka, mógł je następnie głosić, a nie na odwrót. Na uwagę

⁵ Βιέννη 1790. Por. także *Ρήγα Βελεστινλή Ἀπάνθισμα κειμένων...*, s. 29–72.

⁶ Βιέννη 1792. Por. także anonimowe wydanie w Konstantynopolu (1798), w Wiedniu (1809, 1816) i w Wenecji (1836). Zob. też Π. Μ. Κιτρομηλίδη, *op. cit.*, s. 33.

⁷ *Βελεστινλής Ρήγας, Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, εν Βιέννη 1790, επανέκδοση Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης „Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα”, Αθήνα 1991. Zob. także Δ. Καρμπερόπουλος, *Ρήγας Βελεστινλής και Encyclopedie. Πότε ἔγραψε το Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, Λάρισα 1996. Por. także *Ρήγα Βελεστινλή Ἀπάνθισμα κειμένων...*, s. 11–28.

⁸ Por. *Ρήγα Βελεστινλή Ἀπάνθισμα κειμένων...*, s. 14.

⁹ *Ibidem*.

zasługuje także stwierdzenie Righasa, że Nikolaos Kopernikos był Prusianos, czyli Prusem, co z racji zamieszkania może wydawać się zgodne z prawdą, bo Kopernik urodził się w Toruniu, ale głównie na Warmii, wchodzącej w skład Prus Królewskich, prowadził swoją działalność naukową i polityczną. Czy jednak Righas Welestinís uważał Kopernika za Polaka, czy tylko za Prusa, a więc może za Niemca, bo od 1701 r. Prusy były królestwem niemieckim, do którego po I rozbiorze Polski w 1772 r. została włączona również Warmia w ramach zaboru pruskiego – pytanie to jest trudne do rozstrzygnięcia. Z pewnością Righas korzystał także ze źródeł niemieckich, mógł zatem spotkać się z poglądami o niemieckim pochodzeniu najślawniejszego polskiego uczonego i jednego z najwybitniejszych uczonych świata.

W styczniu 1791 r. Righas Welestinís powrócił do Bukaresztu, gdzie mieszkał wraz z matką i bratem Konstandinosem. Tutaj założył Towarzystwo, które miało przygotować narody bałkańskie do powszechnego buntu i powstania przeciwko Turkom. 1 stycznia 1796 r. Righas powrócił ponownie do Wiednia, gdzie przeniósł także siedzibę Towarzystwa, tam bowiem była duża kolonia grecka i serbo-chorwacka, z którą utrzymywał stałe kontakty. W latach 1790–1797 współpracował także z pismem „Εφημερίς” („Gazeta”), wydawanym przez braci Makridesa i Panajotisa Pouliou ze Siatista w Macedonii, w Grecji¹⁰. W Wiedniu wydał następujące mapy: *Χάρτα της Ελλάδος* (Mapa Grecji), *Χάρτα της βλαχίας* (Mapa Wołoszczyzny) oraz *Χάρτα της Μολδαβίας* (Mapa Moldawii)¹¹.

Wielka dwunastostronicowa *Mapa Grecji*, z których jeden arkusz mierzy 4 metry kwadratowe, jest historycznym i geograficznym wykazem starożytnego, średniowiecznego i nowożytnego hellenizmu, wzbogaconym o informacje archeologiczne i dotyczące starożytnych nazw miast, wsi, rzek itp., a także z zaznaczeniem wykopalisk archeologicznych.

Righas Welestinís żył w epoce wielkich wydarzeń i przemian, zwłaszcza związanych z rewolucją francuską i jej ideami wolnościowymi. Niewątpliwie pod wpływem rewolucji francuskiej powstały hymny patriotyczne Righasa. Szczególny wpływ początku *Marsylianki*: „Allons enfants de la Patrie”, możemy dostrzec w pierwotnej wersji głównej pieśni bojowej Righasa pt. *Θούριος*¹² (*Thurios*): „Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων” (Powstańcie, chłopcy,

¹⁰ Zob. Γ. Λάϊος, *Οι αδελφοί Μακρίδες Πουλίον, ο Γεώργιος Θεοχάρης και άλλοι σύτροφοι του Πήγα*, Αθήναι 1958. Por. także N. Chadzinikolaou, *op. cit.*, s. 21.

¹¹ Por. Γ. Λάϊος, *Οι Χάρτες του Πήγα*, Αθήνα 1960.

¹² Tekst *Thurios* po raz pierwszy został wydrukowany w pracy: C. Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne, recueillis et publiés avec une traduction française, des éclaircissements et des notes*, t. 2: *Chants historiques, romanesques et domestiques*, Διονυσίου Σαλωμού Ζακυνθίου ‘Υμνος εις της Ελευθερίαν. *Dithyrambe sur la Liberté par Dionisios Salomos de Zante, traduit du grec moderne par Stanislaus Julien*, Paris 1825, s. 20–28. Por. też Πήγα Βελεστινλή *Απάνθισμα κειμένων...*, s. 133–137. Zob. również Α. Δασκαλάκη, *Ο Θούριος του Πήγα και άλλα Πατριωτικά άσματα εις χειρογράφων του 1809*, εν Αθήναις 1966.

Greków¹³). W oryginalnej wersji hymnu *Thurios* u góry po lewej stronie napisano słowo „Ἐλευθερία” (Wolność), po prawej zaś „Ἰσότης” (Równość), a przed właściwym tekstem po tytule dodano: „Μιά Προσταγή Μεγάλη” (Ważny Rozkaz). Początek tego hymnu brzmi:

Ὡς πότε, παλληκάρια, νὰ ζοῦμεν στὰ στενά,
μονάχοι, σαν λιοντάρια, στὲς ράχες, στὰ βουνά;
Σπηλιὲς νὰ κατοικοῦμεν, νὰ βλέπωμεν κλαδιά,
νὰ φεύγωμ' ἀπ' τὸν κόσμον, γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά;
Νὰ χάνωμεν ἀδέλφια, Πατρίδα καὶ γονεῖς,
Τοὺς φίλους, τὰ παιδιὰ μας κι ὅλους τοὺς συγγενεῖς¹⁴,

(Jak długo, młodzieńcy, żyć będziemy w wąwozach,
Samotni, jak lwy na zboczach i szczytach gór?
Jak długo będziemy mieszkać w jaskiniach, oglądając gałęzie drzew,
Unikając ludzi, z powodu przykrej niewoli?
Utraciwszy braci, ojczyznę, rodziców,
Przyjaciół, dzieci nasze i wszystkich krewnych?)¹⁵.

Jest to pieśń patriotyczna, bojowa, przypominająca utwory Tyrtajosa, greckiego poety ze Sparty z VII w. p.n.e., z którego pięciu ksiąg elegii zachowało się 150 wersów. Są to elegie bojowe, zachęcające obywateli, aby walczyć do odniesienia ostatecznego zwycięstwa, nawet za cenę własnego życia. W elegiach Tyrtajosa sławi się walkę dla dobra ogółu oraz śmierć jako ofiarę wspólnej sprawy, zasługującą na prawdziwie nieśmiertelną chwałę. Właśnie dzięki takim wartościom Tyrtajos w czasach nowożytnych stał się symbolem poety wzywającego naród do walki wyzwolenczej i niewątpliwie Righas Welestinlís, pisząc tę pieśń bojową, nawiązywał do wielkiego poprzednika. Słowami tyртеjskiej pieśni *Thurios* Righas pobudzał serca uciśnionych Greków oraz narodów bałkańskich, wskazując im drogę do wolności, o czym świadczy następujący fragment tej elegii:

Βουλγάροι κι Ἀρβανῖτες, Ἀρμένιοι καὶ Ρωμιοί,
ἀράπηδες καὶ ἄσπροι, μὲ μιὰ κοινὴ ὁρμὴ,
γιὰ τὴν Ἐλευθερίαν νὰ ζώσωμεν σπαθί [...]¹⁶

(Bułgarzy, Albańczycy, Ormianie i Romowie (Grecy)
Czarni i biali, ogarnięci wspólnym bodźcem
Za Wolność podnieśmy miecz [...]).

Rękopis tego hymnu przenieśli do zachodniej Macedonii w Grecji, przed swoją śmiercią, dwaj bracia: Janis i Panajotis Emanuil – przyjaciele Righasa,

¹³ Cytowane według wydania *Ρήγα Βελεστινλή Απάνθισμα κειμένων...*, s. 133.

¹⁴ *Ibidem*, s. 134–135.

¹⁵ Przekład twórczości Righasa Welestinlisa na język polski pochodzi od W. Amarantidou.

¹⁶ *Α. Δασκαλάκη, Ο Θούριος...*, s. 133.

którzy śpiewali tę pieśń wraz ze swymi rodakami w Kastorii i Siatista. Righas zwraca się w niej do młodych partyzantów-kleptów, żeby wyszli ze swoich niedostępnych kryjówek w górach i podjęli otwartą walkę zbrojną z okupantem tureckim. Wezwanie zawarte w tym hymnie stanowią sławne słowa:

Καλλιὸ 'ναι μᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωή,
παρὰ σαράντα χρόνοι σκλαβιὰ καὶ φυλακή¹⁷.

(Lepsza jest godzina życia na wolności,
niż czterdzieści lat w niewoli i więzieniu).

Całą swoją działalność Righas Welestinlís skierował na zorganizowanie powstania zjednoczonych narodów bałkańskich przeciwko Turkom. Jego prekursorska myśl współpracy krajów bałkańskich i utworzenia wolnej, demokratycznej i federalnej wspólnoty, była oparta na zasadzie równouprawnienia wszystkich narodów pod hasłami: wolność, równość (sprawiedliwość), braterstwo, czyli ἐλευθερία, ἰσότης (δικαιοσύνη), ἀδελφοσύνη. Dla przyszłej wspólnoty Righas Welestinlís opracował pod wyraźnym wpływem *Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela* (*Declaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*) i rewolucji francuskiej *Konstytucję Grecji* (*Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος*)¹⁸, obejmującą 120 artykułów, jak również *Prawa Człowieka* (*Τὰ Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου*)¹⁹ złożone z 35 artykułów. Dla Righasa Welestinlisa obcy despotyzm był głównym celem walki i narodowe uwolnienie spod jarzma barbarzyńców było niezbędnym warunkiem przeprowadzenia wielkich duchowych, politycznych i społecznych zmian, jakie powinien podjąć naród grecki. Niepodległość narodowa była konieczna do urzeczywistnienia idei człowieczeństwa i społecznej wolności²⁰.

W grudniu 1797 r. Righas Welestinlís przybył do Triestu, aby przewieźć ulotki powstańcze w skrzyniach do Grecji. Został schwytany przez policję austriacką 19 grudnia wraz z sześcioma innymi współtowarzyszami. Następnie 28 kwietnia 1799 r. Austriacy przekazali wszystkich w ręce Turków, którzy umieścili ich w więzieniu w Belgradzie. Po upływie czterdziestu dni przyszło firmani cesarskie z Konstantynopola, z poleceniem zabicia wszystkich.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Zob. Βελεστινλής Ρήγας, *Τα Επαναστατικά* (Επαναστατική Προκήρυξη – Τα Δίκαια του Ανθρώπου – Το Σύνταγμα – Ο Θούριος – Ύμνος Πατριωτικός), Αθήνα 1994. Por. też Ε. Σ τ ᾱ θ η ς, *Το Εύνταγμα και ο Θούριος του Ρήγα. Το αρχικό και το τελικό κείμενο. Κριτική έκδοση*, Αθήνα 1996. Por. także Ρήγα Βελεστινλή *Απάνθισμα κειμένων...*, s. 124–131.

¹⁹ Na ten temat por. P. B á d e n a s, *Le programme révolutionnaire de Rhigas dans le poème „Thourios”*, [w:] *Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου...*, s. 65–80; C. M. Woodhouse, *Righas Veletinlis. The Proto-martyr of the Greek Revolution*, Limni 1995. Por. także Γ. Κ ο ν τ ὀ μ ε ρ κ ο ς, *Ελευθερία και Νόμος κατά τον Ρήγα Φεραίο*, Αθήνα 1973.

²⁰ Cyt. za: Κ. Θ. Δ η μ α ρ ᾱ ῤ, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1956, s. 176.

Okrutna śmierć przez uduszenie i wrzucenie ciał do Dunaju nastąpiła najprawdopodobniej między 13 a 24 czerwca 1798 r. Na temat ostatnich chwil życia uwięzionego Righasa opowiada się taką legendę. Kiedy strażnicy weszli do celi więziennej w celu wyprowadzenia go na stracenie, on usiłował rozerwać kajdanki na rękach. Podobno jeden ze strażników, obawiając się, żeby tego nie zrobił, strzelił do niego. Według tej legendy, umierający Righas Welestinlís zanim skonał wypowiedział następujące słowa:

Ἐγὼ ἔσπειρα, ἄς ἔλθον τῶρα οἱ ἄλλοι νὰ θερίσουν²¹.

(Ja posiałem, niech teraz przyjdą inni, aby zebrać plony).

Na temat działalności Righasa Welestinlisa Marszałek Sejmu Greckiego Ap. Kaklamanis wypowiedział m.in. następujące słowa:

Righas był pierwszym męczennikiem narodowej walki greckiej, ale był też pierwszym, który zaszczerpił idee oświeceniowe w świadomości Greków żyjących w diasporze i w ojczyźnie, a także we współpracy narodów bałkańskich. Wizje Righasa pozostają nadal aktualne. Zawsze będą stanowić apel do poznania i zaangażowania się dla współzawodnictwa społecznego i politycznego²².

Niedawno w Grecji przeprowadzono nową, szczegółową analizę całej działalności pisarskiej Righasa Welestinlisa, a także dokumentów związanych z jego aresztowaniem i męczeńską śmiercią. W rezultacie tych badań, przeprowadzonych przez Naukową Fundację im. Righasa Welestinlisa w Grecji i ogłoszonych na I Międzynarodowym Kongresie w Welestin w 1996 r., stwierdzono, że przez wiele lat niesłusznie były podawane błędne informacje zarówno w greckiej, jak i zagranicznej literaturze w kwestii właściwego nazwiska tego pisarza, a mianowicie Andonios Kiriazis.

W takiej sytuacji „Righas” był uważany za przydomek literacki. Powyższe badania zostały opublikowane i warto pokrótce przedstawić ich rezultaty²³.

Sam Righas podpisywał zawsze wszystkie swoje rękopisy jako Righas Welestinlís Thettalós (παρά Ρήγα Βελεστινλή Θετταλόῦ). Słowo „Righas” było zatem imieniem, jakie otrzymał na chrzcie. Pochodzi ono od łacińskiego słowa *rex, regis* – król z końcówką -ς (tzw. *nominativus* sygmatyczny w rodzaju męskim). Do dzisiaj współcześni Grecy, grający w karty, na określenie „króla” używają nazwy *righas*, a nie *wasiliás* (βασιλιάς).

Słowo „Righas” nie mogło więc być przydomkiem literackim, jak się powszechnie uważa, bo tym imieniem podpisywał się już dużo wcześniej zanim rozpoczął swoją powstańczą działalność, np. jako uczeń w szkole podstawowej w miejscowości Zagorá²⁴.

²¹ Γ. Σπανδωνής, *op. cit.*, s. 10.

²² Ρήγα Βελεστινλή *Απάνθισμα κειμένων...*, s. 7–8.

²³ Δ. Καρμπερόπουλος, *op. cit.*, s. 50–51.

²⁴ *Ibidem*, s. 23.

Jednak do 1996 r. imię Righas było błędnie podawane jako pseudonim literacki, a za właściwe nazwisko uważano: Andonios Kiriazís (‘Αντώνιος Κυριαζής), które nosił jego ojciec, co wynika ze spisu mieszkańców w Welestino²⁵.

Według współczesnych uczonych greckich, właściwym nazwiskiem i imieniem było: Righas Welestinlís (czyli pochodzący z Welestino), wraz z określeniem Thetalós (a więc z Tesalii) i Fereos (od starożytnej nazwy Feraí – Φέραι – współczesnej miejscowości Welestino).

Z analizy dokumentów, dotyczących przesłuchania i uśmiercenia pierwszego męczennika narodowego w Grecji nowożytnej i jego siedmiu towarzyszy, wynika, że wszędzie zostało użyte nazwisko Righas Welestinlís. Tylko francuski konsul Brechet w Trieście w swym protokole napisał: Antonios Righas Welestinlís, ale jednak nie napisał Andonios Kiriazís.

Nazwisko Righas Welestinlís funkcjonowało do 1836 r.²⁶, w tymże bowiem roku dowódca Makrijanis (Μακρυγιάννης) w swoim *Pamiętniku* użył nazwiska „Righas Welestinlís” w następującym kontekście:

Μετὰ πολλοὺς αἰώνας Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς
στύρει τὸν σπόρον τῆς ἐλευθερίας εἰς
τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ἐνθαρρύνει
ὁδηγῶν αὐτοὺς τὸν τρόπον τῆς ἀπελευθρώσεώς των.
Οἱ Ἕλληνες ἐνθουσιασθέντες καὶ ἐνθαρρυσθέντες
ἄπο τοῦ λόγου τοῦ Ρήγα ἔλαβον τὰ ὅπλα
ὕπὲρ τῆς ἐλευθερίας²⁷.

(Po wielu wiekach Righas Welestinlís sieje ziarno wolności wśród Greków i im wskazuje sposób wyzwolenia. Grecy z entuzjazmem i dzielnością w odpowiedzi na słowa Righasa chwycili za broń w obronie wolności).

Również w literaturze zagranicznej w tym samym okresie podaje się to samo nazwisko: Riga of Velestino in Thessaly, Riga Velestino²⁸. Pojawia się również inna wersja nazwiska: Ρήγας Θεσσαλός (Θετταλός)²⁹.

W 1832 r. Konstandinos Koumas użył po raz pierwszy nazwiska: Righas Fereos (Ρήγας Θεραῖος). Tę wersję w 1891 r. poświadczył francuski uczony Emil Lègrand w publikacji poświęconej pisarskiej działalności Righasa³⁰.

Te trzy wersje nazwiska: Righas Welestinlís, Righas Thetalós (Thesalós) i Righas Fereos były używane na równi, chociaż w studiach historycznych częściiej korzystano z formy Righas Welestinlís.

²⁵ *Ibidem*, s. 46.

²⁶ *Ibidem*, s. 27–32.

²⁷ *Ibidem*, s. 32.

²⁸ *Ibidem*, s. 29–30.

²⁹ *Ibidem*, s. 28.

³⁰ *Ibidem*, s. 37. Por. E. Lègrand, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και καίτων των σύν αὐτῷ μαρτυρησάντων εκ των εν Βιέννη αρχείων εξαχθέντα και δημοσιευθέντα*, Αθήνα 1996.

W 1851 r. po raz pierwszy pojawiła się następująca wersja nazwiska: Konstantinos Rigas Fereos (Κωνσταντῖνος Ρήγας Φεραῖος), której użył włoski poeta Luigi Mercantini, mieszkający na wyspie Zákynthos, w hymnie pt. *Constantino Riga Ferreo* (z podwójnym – r)³¹. Tej formy nazwiska użył również w 1890 r. uczony angielski: Constantin Rigas (bez Fereos)³².

W 1930 r. Urząd Miejski w Wiedniu nadał ulicy nazwę z krótkim napisem, używając także takiej samej wersji nazwiska:

Κωνσταντῖνος Ρήγας Φεραῖος (1754–1798).

Ἑλλην τῆς ἐλευθερίας ποιητής³³.

(Konstandinos Righas Fereos (1754–1798)

Grek – poeta wolności).

Omyłka jest tu ewidentna: słowo „Righas” jest uważane za nazwisko pisarza.

Wydaje się, że imię Konstandinos mogło być pomyłkowo połączone z Righasem, ponieważ – jak wiadomo – miał on brata o takim imieniu, który mieszkał wraz z nim i z matką w Bukareszcie.

Rezultaty powyższych badań dotyczące wyjaśnienia prawdziwego nazwiska pierwszego męczennika nowożytnej Grecji zostały przekazane do Ministerstwa Wychowania i Wyznań w Atenach, aby wydano polecenie dokonania zmiany w szkolnych podręcznikach literatury nowogreckiej i wprowadzono prawidłową wersję jego nazwiska: Ρήγας Βελεστινλής Θετταλός Φεραῖος³⁴.

W polskiej literaturze naukowej spotykamy również nieprawidłową formę nazwiska: Konstantyn Rigas³⁵.

*

Drugim twórcą, którego dwusetną rocznicę urodzin obchodzono również uroczystie w Grecji w 1998 r., był Dionisios Solomós, narodowy poeta nowożytnej Grecji.

Urodził się 8 kwietnia 1798 r. na wyspie Zákynthos (włoska nazwa Zante), a zmarł w lutym 1857 r. na wyspie Kiérkira (francuska nazwa

³¹ Δ. Καραμπερόπουλος, *op. cit.*, s. 39–41.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, s. 55–56.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Por. dla przykładu: O. Jurewicz, *Greckie peregrynacje Juliusza Słowackiego (od 24 VIII 1836 Neapol – 12 XII 1836 Hermupoli [recte: 12 X 1836])*, „Meander” XIV (1956), s. 192, przyp. 90: „Słowacki łatwiej mógł zrozumieć język K. Rigasa, bo on pisał w katarewuzie zbliżonej do greki klasycznej”. M. Kalinowska, *Grecja romantyków. Studia nad obrazem Grecji w literaturze romantycznej*, Toruń 1994, s. 130 – Rigas Fereos, ale s. 136 – Konstantyn Righas. J. A. Szczepański, *Podróż do Ziemi greckiej z Neapolu, śladami Juliusza Słowackiego*, Kraków 1979, s. 72: „[...] emigrant z państwa tureckiego Konstantinos Rigas”; s. 73: często stosowane przydomki Rigasa, Veletinlis lub Fereos.

Corfou). Wyspy te, należące do archipelagu Wysp Jońskich (Heptanez), nigdy nie były pod okupacją turecką. Solomós urodził się w okresie okupacji tych wysp przez rewolucyjną Francję. Od 1809 do 1864 r. Heptanez był pod patronatem angielskim jako Zjednoczone Królestwo Wysp Jońskich. Od 1864 r. Wyspy Jońskie zostały przyłączone do Grecji. Dionisios był synem hrabiego ze starego arystokratycznego rodu Solomosów, wywodzących się z Krety³⁶, z której jako uchodźcy, po zajęciu wyspy w 1666 r. przez Turków, przybyli na wyspę Zákinthos. Tutaj w 1737 r. urodził się Nikólaos Solomós, ojciec poety, który należał już do zitalinizowanych arystokratów, posiadających od władz monopol na wyroby tytoniowe. W 1765 r. poślubił kobietę, z którą miał syna Roberta i córkę Eleni. Pierwsza żona umarła w 1799 r., a rok wcześniej urodził się Dionisios, będący nieślubnym dzieckiem kobiety, która była służącą w domu arystokraty. Matka przyszłego poety, Angielikí Nikli, urodziła się w 1782 r., była więc młodsza od jego ojca prawie o 45 lat! Angielikí była prostą kobietą pochodzącą z ludu. Nikolaos miał z nią jeszcze jednego syna – Dimitriosa. Dokładnie dzień przed swoją śmiercią, czyli 27 lutego 1807 r., Nikólaos poślubił Angielikí i uznał dwóch synów za swoje dzieci zgodnie z prawem. Dionisios liczył wtedy 10 lat. W tym samym roku 15 sierpnia Angielikí poślubiła Manolisa Leondarakisa, a w końcu października z tego związku urodził się syn – Joannis Leondarakis.

Dionisios Solomós otrzymał wychowanie typowe dla włoskiej arystokracji – z ojcem mówił po włosku, ale pochodzenie matki sprawiło, że miał również kontakt z żywym językiem greckim (*dimotikí glosa* – δημοτική γλώσσα). Po śmierci ojca dziesięcioletni Dionisios został wysłany do Italii w celu zdobycia wykształcenia, jak czynili bogaci arystokraci Wysp Jońskich. Domowy pedagog, katolicki ksiądz Santo Rossi, umieścił Dionisiosa w liceum w Kremonie, które ukończył w wieku 17 lat. W 1815 r. Solomós rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Pawii³⁷. Jednak ich nie ukończył, bo przerwał naukę po trzecim roku. W tym czasie jako student uczęszczał również na wykłady z literatury klasycznej i z współczesnej literatury włoskiej. W 1818 r. po dziesięcioletnim pobycie we Włoszech młody Dionisios powraca nagle na Zákinthos. Miał wtedy powiedzieć o sobie, że jest człowiekiem o dwóch sercach (δύο καρδίες), ponieważ z wykształcenia i zainteresowań literackich czuje się jakby Włochem, ale w poczuciu narodowym pozostaje Grekiem. W 1822 r. na wyspie Kiérkira, duchowej stolicy Wysp Jońskich, Ludowikos Stranis opublikował pierwszy tom poezji

³⁶ Por. N. B. Τωμαδάκης, *Ο Σολωμός και αρχαίοι*, Αθήναι 1943, cz. I: *Το επώνυμον Σολωμός* (nazwisko Solomós, s. 99), cz. II: *Κρήτες Σολωμοί Ζακύνθου* (Solomosowie z Zákinthos pochodzą z Krety, s. 100–103; tutaj umieszczono pełne drzewo genealogiczne rodu Solomosów).

³⁷ Por. G. Canna, *Uno studente dell' Università di Pavia negli anni 1815–1818. Dionisio Solomos*, Pavia 1896. Zob. także *Dionisio Solomos, che fu alunno del Liceo di Cremona e dell' Università di Pavia*, Milano 1899.

Solomosa w języku włoskim³⁸ pt. *Rime improvvisate dal nobil signor Dionisio Salamon*³⁹ *Zacintio* (Zaimprowizowane rymy) – rodzaj sonetów o idyllicznym charakterze. W tym samym czasie wyspę odwiedził Spiridonas Trikupis, znany historyk i dyplomata, który zachęcał Solomosa do tworzenia poezji w żywym języku nowogreckim, w następujących słowach: „Parnas Grecji Nowożytnej nie ma jeszcze swojego Dantego”⁴⁰ (chodziło o Dantego Alighierri, twórcę włoskiego języka literackiego). Decydujący wpływ na przełom w twórczości Solomosa wywarło powstanie panhelleńskie z 25 marca 1821 r. Wcześniej poeta wstąpił do tajnej organizacji niepodległościowej Towarzystwo Przyjaciół. Pod wpływem tak wielkich wydarzeń i powszechnego zrywu do wolności poeta tworzy wspaniałe hymny patriotyczne, a wśród nich najbardziej doskonały *Hymn do Wolności*⁴¹ (*Ύμνος εις την Ελευθερίαν*), napisany w ciągu miesiąca (maja) 1823 r., zawierający 158 zwrotek czterowerszowych, trocheicznych. Początek tego *Hymnu* (3 zwrotki) stanowią słowa greckiego hymnu narodowego od 1864 r. do chwili obecnej. Muzykę skomponował w 1828 r. Nikolaos Mantzaros, przyjaciel poety. *Hymn*, przepojony młodzieńczym entuzjazmem (Solomós liczył wtedy 25 lat), wprowadził alegoryczną postać Wolności (*Ελευθερία*), nawiązującej do wielkich tradycji dawnej Grecji. W ujęciu poety jest to antyczna siła przodków, wyłaniająca się z grobów, aby wesprzeć powstanie. *Hymn do Wolności* Solomosa był znany nie tylko w Grecji, ale został przetłumaczony na wiele języków obcych⁴².

Drugim patriotycznym dziełem Solomosa jest enkomion, napisane z okazji śmierci wielkiego angielskiego poety w 1824 r. pt. *Na śmierć Lorda Byrona*

³⁸ Zob. G. Barone, *D. Solomos, poete e scrittore greco ed italiano*, Napoli 1910.

³⁹ Nazwisko poety w języku włoskim występuje w różnych wersjach (Salomon, Salomone, Salamon, Solomos), rejestrowane w Archiwum Uniwersytetu w Pawii, gdzie, jak wiadomo, studiował w latach 1815–1818. Por. C. Fauriel, *op. cit.*, s. 436–488. W pierwszym wydaniu tego *Hymnu* użyto poprawnej formy nazwiska: Solomos. J. Słowacki w *Podróży do Ziemi Świętej z Neapolu* używa formy „Solomon” (własnego pomysłu). Por. O. Jurewicz, *op. cit.*, s. 197.

⁴⁰ Por. list S. Trikupisa do J. Polilasa z 25 maja 1829 r. z Londynu: „Ο Παρνασσός της νεωτέρας ‘Ελλάδος δεν έχει ακόμη τον Δάντην του” (cyt. za: O. Merlier, *Exposition du centenaire de Solomos*, Institut Français d’Athènes, Athènes 1957, s. 19). Tłum. W. Amarantidou.

⁴¹ Pierwsza edycja tego tekstu: *Ύμνος εις την Ελευθερίαν έγραψε Διονύσιος Σολωμός Ζακύνθιος του Μάϊου Μήνα 1823* (Inno alla Libertà Dionisios Solomós Zacintio scrisse il mese di Maggio 1823) Volgarizzato in prosa Italiana da G. Grassetti professore di lettere italiane e latine a Zante, εν Μεσολόγγιω 1825 (brak strofy 21). Por. także: E. Γ. Καψωμένος, *op. cit.*, s. 93–98 (tekst nie jest kompletny, ponieważ jest to antologia, brak następujących strof: 5–14, 20–30, 36, 40–42, 46–48, 52–57, 61–62, 65–71, 79, 89–92, 97–126, 133–140, 143, 145–146, 148–150, 152–156).

⁴² W języku francuskim: C. Fauriel, *op. cit.*; przekład angielski: Ch. B. Scheriden, *The Songs of Greece from the Romantic Text*, London 1825; niemiecki: W. Müller, *Neugriechische Volkslieder*, gesammelt und herausgegeben von C. Fauriel, Leipzig 1825; przekład w języku rosyjskim: Н. У. Тнедич, *Простонародныя песни нынешних греков*, Петербург 1825.

(Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Λορδ Μπάϊρον)⁴³. Ta liryczna elegia, w której grecki poeta opiewa zalety umysłu i serca wybitnego romantyka, składa się ze 166 strof czterowersowych. Solomós, przyjaciel Byrona⁴⁴, tak pisze w pierwszej zwrotce:

Λευθεριά, για λίγο πάψε
να χτυπάς με το σπαθί
τώρα σίμωσε και κλάψε
εἰς τοῦ Μπάϊρον το κορμί⁴⁵.

(Wolności, przestań na chwilę
walczyć mieczem.
Teraz zbliż się i płacz
Nad Byrona ciałem)⁴⁶.

George Byron, wielki filhellen wszechczasów, nie zginął na polu walki, tak jak sobie wymarzył, ale przecież poległ dla Grecji, bo własnym sumptem zorganizował oddział powstańczy dla obrony Mesolongi, miasta położonego na terenach malarycznych, wśród bagien, gdzie poeta umarł z powodu wycieńczenia i zarażenia malarią. Serce Byrona spoczęło na zawsze wśród Greków w srebrnej urnie w specjalnym mauzoleum w Mesolongi, gdzie w 1887 r. postawiono poecie pomnik w Parku Zasłużonych.

Te dwa utwory otwierają nowy okres w twórczości Solomosa – okres bezpośredniego porozumienia z narodem. Dionisios Solomós, będąc pod wielkim wrażeniem heroicznego czynu zaminowania Mesolongi i wysadzenia go w powietrze 25 kwietnia 1826 r. wraz z wpuszczonym wrogiem, napisał uduktowany utwór prozaiczny pt. *Kobieta z Zákynthos* (Η γυναίκα της Ζάκυνθος)⁴⁷. Przedstawia w nim brak zrozumienia i pomocy ze strony jednej z mieszkanki tej wyspy dla kobiet przybyłych z obleganego Mesolongi z prośbą o datki dla walczących mężów, braci i dzieci wycieńczonych z braku pożywienia. Jedna z kobiet z Zákynthos nie tylko odmówiła im pomocy, ale także wyrzuciła je ze swego domu i przekląła. Poeta skrytykował taką bezduszną postawę bogatej kobiety i wyraził ogromne współczucie dla biednych i wyczerpanych mieszkańców Mesolongi. Solomós solidaryzuje się z ludem, głównym bohaterem tego dzieła. Kończy utwór apokaliptyczną

⁴³ Edycja tekstu: E. Γ. Καψωμένος, *op. cit.*, s. 99–102 (tekst nie jest kompletny, bo jest to antologia).

⁴⁴ Na temat życia i twórczości G. Byrona, zob.: I. Dobrzycka, *Kształtowanie się twórczości Byrona – bohater bajroniczny a zagadnienie narodowe*, Wrocław 1936. F. W. Kenyon, *Cień i światło. Życie Lorda Byrona*, tłum. Z. Sroczyńska, Warszawa 1974. A. Tretiak, *Lord Byron*, Poznań 1986.

⁴⁵ Tłum. W. Amarantidou.

⁴⁶ E. Γ. Καψωμένος, *op. cit.*, s. 99.

⁴⁷ Edycja tekstu: D. Angelatos, *La femme de Zante (1826–1833), oeuvre de Dionysios Solomos*, Université de Paris-Sorbonne-Institut Néohellénique, Paris 1986.

wizją bardzo wielu cierpień i ogromu walk zanim Grecy zdobędą upragnioną wolność.

Drugim utworem poświęconym walkom w obronie Mesolongi, ale o innym założeniu ideologicznym, jest poemat pt. *Wolni oblężeni* (*Ελεύθεροι πολιορκημένοι*)⁴⁸, który ukazał się w trzech kompozycjach (ostatnia z 1844 r.) i nie zachował się w całości – znamy jedynie 83 fragmenty. Tematyka utworu zawiera dzieje ostatnich 15 dni walk w obronie Mesolongi, obleganego przez Turków. Całkowite poświęcenie się oblężonych mieszkańców wzbudziło w sumieniu poety konieczność wysławienia wielkiego poczucia obowiązku (*Χρέος* – podobno w początkowym zamyśle autora taki właśnie tytuł miał nosić ten utwór). Poeta utożsamia tutaj ojczyznę z cnotą, o czym mogą świadczyć następujące słowa tego poematu: „Matko serca wielkiego, żałobą i chwałą spowita” (*Μητέρα, μεγαλόψυχη στον πόνο και στη δόξα*)⁴⁹.

Solomós stara się pocieszyć oblężonych i czyni to w osobiwy sposób, mianowicie przywołuje na pamięć dawne wspaniałe zwycięstwa i przed ich oczyma maluje piękno budzącej się na wiosnę do życia przyrody. W ten sposób Solomós czuje się jakby częstką otaczającej go natury, wzorem starożytnych Greków. Dla Solomosa humanisty tragizm bohaterów miał charakter symbolu – jako odbicia tragicznej koncepcji świata. Mieszkańcy Mesolongi w rzeczywistości nie mieli obowiązku walczyć tylko po to, aby stać się sławnymi bohaterami. Mieli prawo wyboru innej drogi, mianowicie samowolnego, wcześniejszego opuszczenia miasta. Jednak kontynuowali tę walkę, bo był to czyn cnoty, poświęcić się dla ziemi ojczystej. Koniec eksodusu z Mesolongi był bardzo tragiczny: z siedmiu tysięcy bezbronnych uratowało się tylko trzystu ludzi. Wszyscy inni zginęli w chwili opuszczenia miasta lub wysadzili się wraz z warownią duchownego Kapsalisa. Z trzech tysięcy sześciuset walczących uratowało się tysiąc dwieście osób. Ze wszystkich oblężonych ocalała tylko jedna dziesiąta. Mesolongi w świadomości poety stało się symbolem jedynej wartości i kryterium moralności oraz jakby ołtarzem godności ludzkiej. Zachowane fragmenty *Wolnych oblężonych* Solomosa niosą ze sobą najbardziej żywotne wartości literatury nowogreckiej.

W latach 1823–1834 zmieniły się poglądy Solomosa na sztukę poetycką. Toteż poeta, chcąc znaleźć głębszy jej sens, ciągle zmieniał napisane teksty i krytycznie do nich ustosunkowany nie doprowadzał do ostatecznej formy, w wyniku czego zachowały się tylko piękne fragmenty liryczne. Napisał również dwa utwory prozą. Pierwszy z nich to *Dialog* (*Διάλογος*)⁵⁰ z 1824 r.,

⁴⁸ Edycja tekstu, por.: E. Γ. Καψωμένος, *op. cit.*, s. 31–34, 42–45, 59–61, 70–72, 104–105, 107–108. Por. przekład na język polski, [w:] *Poeci Nowej Grecji*, wybrał, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył J. Strasburger, wyd. 2, Warszawa 1987, s. 44–45: „Wolni oblężeni” (urywki wersji II i III).

⁴⁹ E. Γ. Καψωμένος, *op. cit.*, s. 107.

⁵⁰ Edycja tekstu: *ibidem*, s. 111–126.

w którym autor przedstawia swoje bardzo postępowe poglądy na kwestię języka greckiego. Solomós podkreśla, że rozwój tego języka powinien odbywać się przez wzbogacenie i uszlachetnienie żywego języka przez dzieła wybitnych twórców, a nie przez zbliżenie do języka starogreckiego. Dlatego utwór ten uważa się za wzór i jakby prototyp prozy nowogreckiej, a Dionisiosa Solomosa za ojca greckiego języka literackiego, podobnie jak Dantego Alighierri za ojca języka włoskiego. Solomós bronił języka ludowego, wyrzekając się kategorycznie kataréwusy Koraisa⁵¹. W świadomości poety język, jako wartość narodowa, stał obok wolności ojczyzny.

Drugim utworem, należącym do dojrzałego etapu twórczości Solomosa, jest romantyczna rapsodia pt. *Kreteńczyk (O Κρητικός)*⁵² z 1833 r. Utwór ten opiewa losy pewnego mieszkańca Krety, jednego z wielu, którzy uciekli przed najeżdżącą tureckim z wyspy. Bohater znalazł schronienie przed Turkami na Wyspach Jońskich. Gdy wrogowie zabili wszystkich jego przyjaciół, rzucił się do morza wraz z ukochaną kobietą, chcąc dopłynąć do bezpiecznego miejsca. Jednak ukochana bohatera nie wytrzymała tych trudności i zmarła. Utwór przepojony jest miłością do ojczyzny i do kobiety. Poeta świadomie idealizuje i uszlachetnia uczucia ludzkie w obliczu śmierci.

Pod koniec 1828 r. Solomós porzucił środowisko wyspy Zákynthos i osiedlił się na Kierkirze, gdzie znalazł oazę spokoju dla pracy twórczej i miał kontakt ze środowiskiem kulturalnym Heptanezu, bo tutaj istniała Jońska Akademia założona w 1824 r., intelektualne centrum Wysp Jońskich. Lata 1828–1832 stanowią trzeci i najpiękniejszy okres jego życia. Niestety cały spokój został zakłócony w okresie od 1833 do 1838 r. ze względów rodzinnych. Rok 1833 był okresem krytycznym i bardzo smutnym w życiu Solomosa, gdyż został on wciągnięty w rodzinne rozgrywki na wyspie Zákynthos, które znalazły swój finał w sądzie. Sprawcą problemów stał się przyrodni brat – Joannis Leondarakis, który do swojego nazwiska dołączył człon „Solomós” i głosił, że on także jest synem Nikolaosa i ma prawo do dziedziczenia majątku po nim, na równi z Dionisiosem i Dimitriosem. Obaj bracia założyli sprawę sądową dotyczącą nieprawego posługiwania się nazwiskiem „Solomós” i od tego momentu zaczęła się wielka batalia

⁵¹ Andonios Korais (1748–1833) wystąpił z postulatem „oczyszczenia” (καθαρισμός) mowy ludu i stąd kataréwusa (καθαρεύουσα), to twór sztuczny, oparty na starożytnej gramatyce attyckiej, funkcjonujący w Grecji do 1974 r. Na ten temat por.: J. Strasburger, *op. cit.*, s. 63–65. M. Borowska, *Intensywny kurs języka nowogreckiego*, Warszawa 1991, s. 10–12. Por. także: M. A. Triandafillidis, *Mała gramatyka nowogrecka*, tłum. i oprac. I. Szlągiewicz-Ellenikos, A. Maciejewska, W. Gawłowska (Amarantidou), Saloniki 1997, s. 6–7.

⁵² Edycja tekstu: E. Γ. Καψομένοϋ, *op. cit.*, s. 31, 41–42, 49–50, 57–59, 78–81, 133–136, 162–163.

sądowa, trwająca pięć lat⁵³. Ostatecznie bracia wygrali i zachowali majątek ojcowski dla siebie. Dionisios jednak był bardzo zmęczony tą sprawą, ponieważ przede wszystkim zawiódł się na swojej matce, jedynej kobiecie którą bezgranicznie kochał. Matka jednak skłamała w sądzie na korzyść Joannisa, mówiąc, iż poczęła go z pierwszym mężem. Proces ten bardzo nadwyrężył system nerwowy poety, który wkrótce podupadł na zdrowiu. Coraz bardziej zamykał się w sobie i nadużywał alkoholu. Stał się smutnym i bardzo samotnym człowiekiem. Zachorował na serce, a stan jego zdrowia pogarszał się z każdym dniem, co doprowadziło go do depresji. Lata od 1838 do 1857 r., czyli do śmierci poety, zaznaczyły się twórczością pozostałą tylko we fragmentach.

W 1848 r. powstał jednak znakomity poemat pt. *Rekin* (Πόρφυρας)⁵⁴. Treścią tego utworu miały być prawdziwe zdarzenia: na wyspie Kiérkira przy brzegu kąpał się angielski marynarz, którego rozszarpał rekin. Należy tutaj dopatrzeć się metaforycznego sensu tego wypadku: marynarz jako żołnierz z angielskiej straży – okupant – zginął zwyciężony przez silniejszego od siebie. Być może poeta w metaforycznej interpretacji tego poematu chciał dać wszystkim do zrozumienia i niejako przestrzec, że naród grecki kiedyś odzyska swoją siłę i stanie się jakby rekinem, który ostatecznie rozprawi się z okupantem i zdobędzie upragnioną wolność. Wydaje się, że to wydarzenie mogło być pretekstem dla poety do wyrażenia swych pragnień, a także aluzją do ówczesnej sytuacji politycznej. Wyspy Jońskie bowiem od 1815 r. – jako Zjednoczone Państwo Wysp Jońskich – były właśnie pod protektoratem angielskim, a dopiero w 1864 r., czyli już po śmierci poety, za panowania króla Georgiosa I, zostały przyłączone do Grecji.

Dionisios Solomós zmarł na Kiérkirze w lutym 1857 r., przeżywszy 59 lat.

Na wyspie ogłoszono wtedy powszechną żałobę. Parlament w Atenach przerwał obrady, aby minutą ciszy uczcić jego pamięć, czyli uznał go za narodowego poetę Grecji. 14 lipca 1865 r. po wielu staraniach przeniesiono jego prochy na rodzinną wyspę Zákinthos, gdzie zostały pochowane na placu św. Marka.

To, co ocalało z niewydanej spuścizny wielkiego poety, pośmiertnie opublikował w 1859 r. jego uczeń i przyjaciel – Jákowos Polilás⁵⁵. Znaczenie Solomósa, jako ojca nowożytnej, narodowej poezji greckiej, nie leży w jego dziełach, ale w oddziaływaniu na współczesnych i późniejszych poetów. Twórczość poety stała się punktem wyjścia dla literatury nowożytnej Grecji i drogowskazem dla jej przyszłego i samodzielnego rozwoju.

⁵³ Por. Δ. Χρ. Καπαδόχου, *op. cit.*, s. 68–100. Por. przyp. 2.

⁵⁴ Edycja tekstu: Ε. Γ. Καψωμένος, *op. cit.*, s. 35, 62–64, 73, 147–148.

⁵⁵ J. Polilás (1826–1896), pisarz, wybitny teoretyk i krytyk „szkoły jońskiej”. Po śmierci Solomosa stał się przywódcą młodego pokolenia autorów jońskich. Por. J. Strasburger, *op. cit.*, s. 106–107. Por. również przyp. 40.

W biografii greckiego poety należy odnotować pewne *polonicum*, czyli spotkanie z Juliuszem Słowackim i Zenonem Brzozowskim na wyspie Kiérkira i ich wspólną podróż statkiem „Eptanisos” na Zákinthos, gdzie odbywał się „wielki” sąd. Polscy podróżnicy płynęli do portu Patra na Peloponezie, skąd rozpoczęli sześciotygodniową podróż łodem, trwającą od 10 września do 12 października 1836 r.⁵⁶

Na temat tego spotkania z greckim bardem niepodległości Słowacki umieścił wzmiankę w *Podróży do Ziemi Świętej z Neapolu*⁵⁷.

Wanda AMARANTIDOU

DEUX DEUZIÈMES CENTENAIRES DANS LA LITTÉRATURE NÉOGRECQUE

(Résumé)

En 1998 a passé deuxième centenaire de la mort de Rhigas Phéaios Velestinlis Thettalos, du premier témoin de la Liberté grecque et deuxième centenaire de la naissance de Dionysios Solomos, le plus grand poète de la Grèce Moderne.

⁵⁶ Na temat spotkania Słowackiego z Solomosem w literaturze nowogreckiej, zob.: I. A. Θωμόπουλος, *Μερικά περί Σλοβάτσκι*, „Ιόνιος Ανθολογία” τεύχ 113–115, Δεκεμβριος 1936, s. 131–132. Γ. Χ. Ζώρας, *Πως είδε το Σολωμό ο Ιούλιος Σλοβάτσκι*, „Ιόνιος Ανθολογία”, τεύχ 113–115, Δεκεμβριος 1936, s. 80–82. Γ. Θ. Ζώρας, *Διονύσιος Σολωμός και Ιούλιος Σλοβάτσκι* (Αναπτύξεις από της „Επιθεώρησιν” της Ρώμης, έτος 2, τεύχ 3), Μάρτιος 1939, s. 4; G. Maver, *Słowacki – Dionisios Solomos*, „Ιόνιος Ανθολογία”, τεύχ. 117–119, Ιούλιος 1937, s. 33–36; E. Γ. Καψομένος, *op. cit.*, s. 142: „στις 8 Σεπτεμβρίου του 1836 αναχωρεί για τη Ζάκυνθο και συνταξιδεύει με τον Πολωνό ποιητή Ιούλιο Σλοβάτσκι”. Na temat tego spotkania w literaturze polskiej, zob.: J. Birkenmajer, *Słowacki jako tłumacz i rywal Solomosa*, „Ruch Literacki” VIII (1933), s. 163–166; G. Maver, *Da Napoli a Zante. Osservazioni Marginali sul „Viaggio in Oriente” di J. Słowacki*, [w:] *J. Słowacki 1809–1849. Księga zbiorowa w stulecie zgonu*, London 1951, s. 319–328; idem, *Z Neapolu na Zákinthos (Zante): uwagi na marginesie „Podróży na Wschód” J. Słowackiego*, [w:] *Literatura polska i jej związki z Włochami*, wybór i oprac. A. Zieliński, Warszawa 1988, s. 281–297; O. Jurewicz, *op. cit.*, s. 177–206; J. A. Szczepański, *op. cit.*; R. Przybylski, *Podróż Juliusza Słowackiego na Wschód*, Kraków 1982; L. Libera, *Kłopoty filologów z „Podróżą do Ziemi Świętej z Neapolu”*, „Studia Polonistyczne” VIII (1980), s. 91–101; idem, *Juliusza Słowackiego „Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu”*, Poznań 1993. Por. także R. Dąbrowski, *Słowackiego dialog z odbiorcą. Podmiot mówiący, narracja, dialog w „Podróży do Ziemi Świętej z Neapolu”, „Beniowski” i „Królu-Duchu”*, Kraków 1996, s. 24–84, zwłaszcza. A. Bajcar, *Podróż i twórczość Słowackiego*, [w:] *Juliusz Słowacki. Wielokulturowe źródła twórczości*, red. A. Bajcar, Warszawa 1999, s. 141–188, zwłaszcza s. 166–169.

⁵⁷ Por. Pieśń III, strofy 1–6, Pieśń IV, strofy 1–8, 10–11: „Na to się podniósł Grał Solomon z Zante, / Poeta grecki” (P. III, s. 6); „Tańca mnóstwo domków w głębi łona / Z domkiem poety hrabi Solomona” (P. IV, s. 6). Edycja tekstu: J. Słowacki, *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*, wstęp M. Śliwiński, Gdańsk 1987 (tekst poematu w oprac. M. Kridla, według wydania J. Słowacki, *Dzieła wszystkie*, red. J. Kleiner, t. 9, Wrocław 1956).

Le Martyre Rhigas Phéaios (1757–1798) était le plus grand penseur grec et l'homme politique du Siècle des lumières (XVIII). Il a composé le *Chant de guerre* (*Thourios*); il a publié à Vienne de la grande *Carte de Grèce* et deux cartes géographiques de la Valachie et de la Moldavie. Il a proclamé *Le Manifeste Révolutionnaire* (*Proclamation, Constitution*) (1797). Rhigas et les six autres patriotes Grecs sont étranglés de nuit et jetés dans le Danube. D. Solomos (1798–1857) était né à Zante; il était le fils du Comte Nicolas Solomos (qui a été 61 ans) et d'Angélique Nikli (qui a été 16 ans).

Solomos a écrit: *L'Hymne à la Liberté* (1823), *Poème lyrique sur la mort de Lord Byron* (1824), le *Dialogue* (1823), *Epigramme sur le Désastre de Psara*, *La Femme de Zante* (1826), *Les Assiégés Libres* (1844).

HELLENIKA SZKOLNE NA ŚLĄSKU XVI–XVIII W.

Termin „hellenika” jest rozumiany tutaj dość szeroko, jako tematy, wątki, motywy, symbole, reminiscencje literackie, a także podobne elementy i składniki historycznoliterackie oraz ideowo-programowe, nawiązujące do kultury starożytnej Hellady, włącznie z klasycznym zasobem języka greckiego.

Prezentowane spostrzeżenia dotyczą nowożytnej szkoły humanistycznej, jaką na przełomie XV i XVI w. zaczęli formować na Śląsku pierwsi renesansowi humaniści, korzystający ze wzorów zachodnioeuropejskich, później w XVI w. kształtowali ją protestanccy reformatorzy, wręcz w XVII w. także katolicy, w szczególności jezuiti w swoich kolegiach, wapeni w XVIII w. przez pijarów, cystarsów, a także franciszkanów. Ze względu na preferencje dla łaciny jako materii ówczesnych języków nauki i kultury była to tzw. „szkoła łacińska”, nazywana na Śląsku w urzędowej nomenklaturze *Latinskule*¹.

Trzeba przy tym odwołać się do spraw już znanych i uznanych, takich przede wszystkim, jak ważna rola ówczesnej szkoły w rozwoju kultury i w recepcji antyku, w zakresie zaś upowszechniania wiedzy na temat historii i kultury starożytnej Grecji, znajomości autorów greckich i nauczania języka greckiego w szkole oraz recepcji poezji greckiej i w ogóle dziejów literatury w Polsce należy przypomnieć przyciągającej prace Tadeusza Siska i Bronisława Nadolskiego, a w szczególności liczne publikacje Janiny Czarniawicz². Pomieważ jednak wiele spraw tyczących się na Śląsku oddzielnym

¹ Por. J. Rudziński, *Przegląd literacki i naukowy humanistycznych szkół Śląska od Renesansu do oświecenia*, Kędz 1996 (bibliografia).

² T. Sisko, *Żywa historia literatury greckiej*, t. 1–2, Warszawa 1939; B. Nadolski, *Antycje greckie w szkole polskiej wieku XVI*, Łwów 1929; idem, *Nauczanie greckie w Polsce w XVI wieku*, Łwów 1926; J. Czarniawicz, *Z dziejów grezologii w Polsce w starożytności*, Wrocław 1963; nadal, *Recepcja poezji greckiej w Polsce XVI–XVIII wieku*, Wrocław 1966; nadal, *Kultura grecka średniowiecza i renesansu*, Wrocław 1976.